Pillanatképek az ibériai kisebbségi lét mindennapjaiból

Tengermenti mediterrán hangulatok és szempontok földközelben

– Nem akar Erdélybe látogatni? – Nem, nem! – nyel mellé ijedten a mallorcai katalán újságíró kolléga, akivel közös ebédünket költjük egy baszkföldi vendéglőben, majd hirtelen észbe kap, s udvariasan mentegetőzni kezd, hogy tudja, tudja: Transzilvánia nem csak Drakula birodalma, biztos nagyon szép is, de hát... Ő még nem esett át azon, hogy csak buta közhelyeket ismerjen távolabbi vidékekről. Ezzel szemben én előnyben vagyok: éppen a helyszínen győződhettem meg, miként is fest az a világ, amelyről sokan csak annyit tudnak itthon: valószínűleg fekete álarcos ETA-harcosok járnak-kelnek az utcákon, épp bikaviadalra tartanak, és valahol ott van Barcelona is.

Kisebbségi európai lapvezetők a Martin Ugalde Kulturális Parkban (a *Berria* felvétele)

Aki gépkocsival célozza meg Spanyolország északi vidékét, nemcsak a jó utakkal, nálunk sokkal nyugodtabb vezetési stílussal, az Alpok többtucatnyi alagútjának narancssznű fényeivel, a gyűszűnyi igazi olasz kávé zamatával, a francia körforgalmak kertművészeti kiképzésével vagy a Földközi-tenger közelségét végig éreztető, mirtuszos, babérés narancsfás, bódító illatú virágzuhatagos, pálmás-sziklás tájjal barátkozhat az utazás során, hanem egy szinte állandó nemzetiségi jelenléttel is. Az egész út mintha felvonulási terepe lenne a második Európa, a hatvanmilliónyi kisebbség általunk kevésbé ismert arcának. Olyan ismertető vagy színdarab ez, amelyben a jelenség bemutatása a nyugat felé vezető úttal együtt fokozódik, hogy a csattanót, a majdnem kiteljesedést Ibéria földje ígérje majd a végén.

A friuloktól az okszitánokig

Ha Magyarországon még csak elszórt kétnyelvű, magyar és német településjelző névtáblák, Ausztriában pedig legfeljebb az egyik burgenlandi rádióadó németből néha horvátra váltó beszéde jelzi, hogy szinte nincs olyan országa e földrésznek, ahol nem élnének nemzeti kisebbségek, Olaszország gyökeresen más képet mutat. A velenceiekről vagy Génua környékiekről tudjuk, hogy sajátos, az irodalmi olasztól igencsak eltérő nyelvjárással büszkélkednek, az Udine környéki friulok és a közeli szlovénok már egy sokkal tudatosabb kisebbség érzetét keltik. A néhány tízezernél alig több szlovén jól működő napilapot tart fenn, és szoros kapcsolatokat ápol Szlovéniával. A friulok meg például az útszéli kétnyelvű névtáblákon adják tudtául a világnak, hogy sajátos újlatin nyelvüket mintegy milliónyian beszélik az Alpok lábánál.

Franciaország sem a régi többé. A nemzetállam példaképeként ismert Gallia túljutott már a nemzeti kizárólagosság fejlődési szakaszán. Ott a számos nem francia nyelvet inkább évszázadokkal vagy – tizedekkel korábban volt divat üldözni. Alig tér fel – az egyébként szintén külön nyelvet-nyelvjárást magáénak tudó – Monaco, majd Nizza és Cannes után a tekervényes út a dubrovnyiki fenyves-pálmás szépségeket idéző meredek hegyoldalnak, ahol az egzotikus sziklás táj zugaiban csendre vágyó dúsgazdagok üdülői húzódnak meg Grasse környékén, a helységnévtáblák megint kétnyelvűre váltanak. Provanszál névváltozatokkal ismerkedhetünk, hiszen Párizshoz képest „vidéken", azaz Provence-ban járunk, a középkorban már fejlett irodalmi nyelvet kifejlesztő trubadúrok földjén.

A nacionalizmus egyik szülőatyjának leírt Franciaország déli részén a kétnyelvű feliratok szinte végigkísérik az utazót. A hivatalos nevek alatt provanszál, katalán, gascogne-i, vagy az okszitán nyelvhez tartozó valamely más nyelvjárás nevei sorjáznak, hogy aztán a sort a Bayonne/Bajona környéki baszkok zárják.

Az anyaország nélküliség nemzeti tudata

A változás sokkal hirtelenebbül ér a Pireneusok spanyol baszkföldi oldalán. Ha a Schengen-övezet előnyeit élvező utazó alig titkolt ujjongással akadálytalanul siklik át a szinte észrevétlenül jelölt országhatárokon Rábafüzestől arrafelé, ahol csak a tudatos figyelő pillanthatja meg az európai csillagok körülvette nemzetközi országjelzéseket, az A, I, F vagy E betűt, a francia-spanyol határ után azonban – számunkra még – valami szokatlan következik. X, t és z betűkben dúskáló baszk feliratok törnek elő mindenütt. Sokszor más nyelvű kísérőszöveg nélkül, az autópálya fizetőkapuinál alatta spanyol fordítással is, de mindenképpen felül, azaz első helyen. Az ember hamarabb érzi szinte, hogy megérkezett a Baszk Autonóm Közösség tartományába, mint magába Spanyolországba.

– Nem itt léptél Baszkföldre, hanem már sokkal korábban, Franciaországban – figyelmeztet szinte minden baszk beszélgetőtársam. Baszkok élnek ugyanis a Pireneusok mindkét oldalán nemcsak az autonóm közösségük területén, hanem a szintén spanyolországi Navarrában és Frankhon három szomszédos tartományában is. Senki nem tartja területi követelésnek, sem más okból megbotránkoztatónak, hogy Donostia (a divatból kimenő spanyol térképeken: San Sebastian), Bilbo (Bilbao) vagy Gasteíz (Vittoria) kirakataiban ott látható az úgynevezett Nagy-Baszkföld térképe, de az útikönyvek is a legnagyobb természetességgel tárják elénk az egész Baszkföld szépségeit, a hegylánc mindkét oldalán. Az egyetlen baszk nyelvű napilap, a *Berria* is magától értetődően tart fenn fiókszerkesztőségeket mindkét országban.

(Ezt a természetes hozzáállást példázza egyébként a kisebbségi lapok donostiai találkozójára érkezett belfasti ír nyelvű *Lá* napilap szemlélete is, amelynek főszerkesztő-helyettese, amikor afelől érdeklődőm, hogy az újságot csak a Nagy-Britanniához tartozó Észak-Írországban vagy a tőle délre elterülő Ír Köztársaságban is terjesztik-e, így válaszol: – Is-is. *Egész* Írországban. A mesterséges határ nem jelent akadályt!)

A baszkok különös őslakói Európának. Valószínűleg ők az egyetlen olyan nyelv beszélői, amely mediterrán-ibér őshonosként túlélte az indoeurópai nyelvek elterjedését az egész kontinensen, mely utóbbi nyelvcsaládhoz tartozik minden ma beszélt európai nyelv, a baszk, no meg a finnugor magyar, finn, észt stb. kivételével. A baszk nyelvnek bizonyított rokona nincs, így hát (túl)buzgó baszk hazafiak a cromagnoni ősember egyenes leszármazottainak tartják magukat a híres barlangrajzokat rejtő Altamira közvetlen közelében. E hitükben az sem zavarja őket különösebben, hogy e rajzokat nem a cromagnoni, hanem a Neander-völgyi ősember örökítette ránk, vagy hogy végül is mindannyian a cromagnoni ősembertől származnánk.

Toni Ebner MIDAS elnök és a díjnyertes baszk Ainara Mendiola (a *Berria* felvétele)

A Frank Gehry tervezte bilbaói Guggenheim Múzeum terasza

Bor a földön – 1.

A MIDAS-közgyűlés díszvacsorája előtt baszk népi táncokat mutatnak be nekünk. Nem tudom, hogy a leírás alapján a fandango körtáncnak, az ezpatadantza kardtáncnak, a harci vagy a karneváli táncok valamelyikének lehetünk-e tanúi, de tény, hogy a legemlékezetesebb az marad, amikor a földre letett borospohárra kell a táncosnak felugrania, méghozzá úgy, hogy földre visszaszökkenése után a pohár ne boruljon fel. Néhány kiborult pohár, és földre jutott vörös nedű után kárpótol, hogy egyszerre négy táncosnak, lányoknak-fiúknak egyaránt, sikerül a mutatvány.

7 tartomány 2 országban = Baszkföld

Mintegy 775 ezer ember beszéli a baszk nyelvet a spanyol–francia határ két oldalán. Hivatalosként csak az autonóm tartományban és Navarra északi részében ismerik el. Mivel anyanemzettel, -országgal nem bír, az egyediség tudata külön felerősítette a nyelv és vele együtt a nemzeti tudat ma is tartó feléledését, kiteljesülését. Az évszázadok elspanyolosításával és elfranciásításával, a baszk nyelv üldözésével különösen Franco uralma alatt most a területiség elve helyezkedik szembe. Főleg az autonóm közösségben mindenkit baszknak tekintenek, aki ott lakik, és több módját kínálják ősei elfeledett anyanyelvének a megtanulására. A különféle baszk nyelvjárásokból alkotott baszk irodalmi nyelv kialakítása ma sem zárult le még. Az új, olykor mesterségesen képzett szavakkal tűzdelt nyelven íródott *Berriát* például sok nyelvjárást beszélő ezért nehezen is tudja olvasni – inkább a spanyol nyelvű sajtót választja.

A hatvanas évek óta azonban elsöprő jelenségként tűntek fel az ikastolák, a saját anyagi áldozatkészséggel létrehozott iskolák, ahol minden tantárgyat baszkul tanítottak már. Az oktatási rendszer ma három modellre támaszkodik: az A típusú iskolákban mindent baszkul tanítanak, kivéve a spanyol nyelvet, a B modell esetében a tantárgyak felét baszkul, a felét spanyolul, a C típusúakban pedig mindent spanyolul, kivéve a baszk nyelvet. Más modell, olyan állami iskola mindenesetre nincs az autonóm közösség három tartományában, Gipuzkoában, Bizkaiában és Arabában, ahol legalább baszk nyelvet ne tanulnának. Így is baszkul a lakosság 10 és 48 százalék közötti része beszél egész Nagy-Baszkföldön, többséget még az autonóm közösség területén sem érnek el, jóllehet a baszkul tudó fiatalok száma nő, éppen az oktatásnak köszönhetően.

A feltörekvő nyelvi mozgalmat jellemzik nemcsak a baszk nyelv helyzetét megfigyelő ügynökségek vagy az irodalmi nyelv kialakításán fáradozó szervezeteket tömörítő Kontseilua ernyőszervezet, hanem a Donostia mellett lejátszott jelenet is, amikor a benzinkutasnak baszkul köszöntem meg a munkáját, aki az „eskerri asko" elhangzása után nem győzött álmélkodni, ujjongani, és a győzelem jelét mutatni.

Egész Baszkföldet belengi egy ehhez fogható lelkes hangulat. A főbb hegycsúcsokon a brit zászló térbeosztását követő piros-fehér-zöld baszk lobogót lenget az óceáni szél. Spanyol zászlót csak a gasteízi tartományi parlament székházán látni. Amikor pedig a *Berria* elődjét, az *Egunkaria* baszk napilapot a spanyol hatóságok 2003-ban betiltották, szerkesztőségét bezárták, vezetőit bebörtönözték – a lapigazgató **Inaki Uriát** azóta sem engedték ki –, a fő vád az volt, hogy a Baszkföld függetlenségéért fegyverrel is küzdő ETA szervezet pénzelte az újságot. A spanyol hatóságok a jelek szerint éppen a baszkok ama áldozatkészségét nem értették meg, amellyel nyelvük, kultúrájuk iránt adóztak. Nem hitték, hogy az *Egunkaria* veszteséges, mégis megél. Biztos az ETA pénzeli. Pedig ismerhették az iskatolák semmiből teremtett életképességét, de láthatták aztán az *Egunkaria* beszüntetése ellen tiltakozó száz- és százezrek tüntetéseit, a gyűjtést, amelynek nyomán 4,6 millió euró értékű részvényt vásároltak az utódlap, a *Berria* megjelentetésére, amely ennek köszönhetően él, és működik – veszteségesen.

– Majd rendezünk újabb gyűjtést, ha elfogy a 4,6 millió – mondja félig viccesen **Martxello Otamendi** főszerkesztő. Hát így lehet is lapot ké-

Bor a földön – 2.

Nemcsak a vörösbort nem sajnálják, ha tánc közben a földre is jut belőle. Donostiában ellátogatunk olyan jellegzetes almabor vendéglőbe, ahol a fő attrakciót az jelenti, hogy az előtérben álló hatalmas hordók elé fel kell sorakozniuk a vendégeknek a pohárral, a csapot megnyitják, és az az ügyes, aki minél kevesebb almabort hagy a földre jutni, eltalálja poharával a vékony, de erős sugárban ömlő sárgás nedűt. Ha két pohár közt a földre is jut, nem baj, vendég fogytán a csapot csak elzárják, és az sem zavar senkit, hogy a földön sokáig tócsában áll még a helynek megfelelő szagot kölcsönző almabor.